4538
A3230

قایغولی یاپراق

I

روسیه ده مسلمان سوداگرلرینک اجتماعی ادبی حیاتلرینه دائر
بر ملاحظه

(شو کتابک بوتون نسخه‌لرینی صاتودن کیله‌چک مبلغک همه‌سی)

اوفاده مسلمه‌لر جمعیت خیریه‌سی اداره‌سنه
تقدیم قیلندی.

یازوچی، باصدروچی: قارداش.

ПЕТРОГРАДЪ
Типографія М-А. Максутова. Серпуховская 2.
1915 г.

TÜRK TARİH KURUMU
KÜTÜPHANESİ

I

جمعه نمازینی تمام ایتکه‌چ، مؤذن افندی: «جماعت! جنازه تیز حاضر بولور!» دیب، امام افندی ایله، آشوغه آشوغه، مسجد دن چیقوب کیتدیلر. آلار آرتندن خلق ده، اوره‌ن سوره‌ن، مسجد دن چیغه باشلادی.

کوب وقت اوتمه‌دی، مسجد آبزارینه، بیگوک دورفه آغاچلرغه یوکه قابقلرینی کیندر کیسه‌کلری ایله به‌یله‌شدرگه‌له‌گان جنازه‌نی کوته‌روب، بر گروه خلق کیلوب ده، ییتدی.

اگرده، جنازه‌نڭ اوستنه یابقان قیمتلی کیوملکلری، ملا مؤذنلرنڭ مول صدقه آلاچقلرینه اوخشاولی آچیق یوزلری، جنازه ده خلق کوبلگی بولماسه، بو مرحومنڭ شهرده روسلر هم مسلمانلر آراسنده محترم بر آدم، معتبر بر بای بولووینه بر علامت یوق ایدی.

جنازه‌نی مسجد آبزارینه قویو ایله؛ خلق، اوپر توپر، صفلانوب، جنازه نمازی اوقولدی. مؤذن افندینڭ «جماعت، مرحوم یاخشی کشی ایدی!» دیگاننه قوشولوب، «یاخشی ایدی، بیك یاخشی ایدی!» طاوشلری یاڠراب بتوگه، جنازه‌نی کوته‌روب آلوب ده کیتدیلر.

بو مرحوم تری وقتنده بر نیچه مسجدلر صالدرغان؛ طارالوب طورغان خلق ایچون محله‌لر قورغان؛ خلق فائده‌سنه وقفلر قالدرغان؛ اوزینڭ بایلغی هم اعتباری ایله نیچه نیچه سوداگرلرنڭ اش آچولرینه کومه‌کچی بولغان؛ اوزینڭ طوغریلغی برکه‌سنده کوب اورنلرده مسلمانلرڭ یوزلرینی آغارتورلق اشلر اشله‌گان.

مرحوم مسلمانلر آراسنده معتبر ایدی، آیرم ماقتالورغه لائق بر ذات ایدی. بونی هم خلق، هم ملا، هم مؤذن بیك یاخشی بله ایدی.

لکن نه ایچون بو محترم جنازه‌نی آیرم بر حرمت، شوکتلی بر هیئت ایله اوزاتمادق؟

جنازه‌نی اوزاتوغه کیلگان صنوق کوڭللی قارنداشلرینڭ دوستلرینڭ خاطرلرینه تسلی بولورلق، خلق‌غه ده بر از تأثیر بیرورلك خطبه نه ایچون سویله‌مه‌دك؟

مرحوم افندینڭ خلق فائده‌سنه قیلغان بویوك همتلرینی بایتاق یاخشیلقلرینی صاناب کورگه‌زوب، شونده جییولغان کوب کشیلرنی خلق فائده‌سی یولنده یاخشی اش اشله‌وگه نه ایچون قزقدرمادق؟

بزگه قیلغان ایزگولکلرینی نه ایچون ایسمزگه برده توشورمه‌دك؟

تورمه‌ده ئولگان گناهلی آدم جنازه‌سی صوڭنده ده «بو آدم یاخشی ایدی!» دیولری کبی، بو بویوك هم محترم جنازه صوڭنده ده، یالڭز شول «یاخشی ایدی!» دیگان سوزدن باشقه‌نی ئه‌یته بلمه‌دك!

بو التفاتسزلق بو اعتبارسزلق حرمتلی جنازه حقنده بویوك بر جنایت بولدی. چونکه مرحوم بو ذات ملتمزگه بویوك

همتلرينى صرف ايتدى؛ بز آنڭ حقنده ايكى اوچ آغز ياخشى سوزلرمزنى ده قزغاندق. مرحومگه حرمت ايتوب، جنازه‌سينى اوزاتوغه كيلگان، يات ملت كشيلر كوزنده اوزمزنى حيوانلر درجه‌سنده آڭسز كورسه‌توب، بزگه بولغان حسن ظنلرينى يوغالتدق، بلكه تأسف قيلولرينى ده ايشتدك.

لكن اوزمزنڭ يېتشمه‌گانلگمزنى، كيمچيلكلرمزنى كوروگه نادانلغمز پرده بولدى. اوزمز هيچ بر نرسه آڭلامادق، چيتلرگه كورونوب طورغان كيمچيلكلرمزنى كورمه‌دك.

جنازه نمازينى اوقودق، مرحومغه بولغان قالدق بورچمزنى، صوڭ حرمتمزنى اوته‌دك، اورننه يېتكوردك ديب، اوز اشمزگه اوزمز اشانوب، راضى بولوب طارالدق.

II

بو جنازه‌نڭ حرمتسز اوزاتولغانى كوڭلنى نيچوك رەنجتكان بولسه، آرامزدن آيورلوب منگولك يورتقه مرحومنڭ كيتووى يوره‌كلرمزنى شول قدر اوك ئه‌رنته ايدى. چونكه شهرمزده بار مسلمان سوداگرلرينڭ معنوى آتاسى، مسلمان بايلرينڭ پيرى قارت باباسى، محله‌نڭ جانى، هر برمز صوقلانورلق كشى، اسمى ايله ماقتانو هر برمز ايچون تيوش بولغان معتبر بر بايمز ايدى.

اوزى فقير آتا آنادن طوغوب، يارليلق يوقلق ايچنده اوسوب، آول تربيه‌سندن باشقه تربيه كورمه‌گان بولسه‌ده، اوڭغانلغى بولغانلغى طوغريلغى چن سوزليلگى، طوروشلغى، پخته‌لگى، آيقاغى آرقاسنده زور بايلق طابو جهتيله هر برمزگه اورنه‌ك نمونه بولورلق معتبر بر كشيمز ايدى.

هر انسان باشنه كيله طورغان اولوم آنى بزم آرامزدن

آلوب كيتدى. اوزينڭ يتمش بش يل عمر ايتكان دنياسندن يوزى آق، كشى حقندن جانى پاك، وجدانى صاف، اسمى طاپسز، كوڭلى كرسز، بولوب، وارثلرينه كوب دولت قالدروب، ياراتقان ته‌ڭريسينه جانينى آصمارلادى.

رحمان رحيم الله تعالى حضرتلرينڭ كيڭ رحمتلرنده بولوب، ياتقان طوپراغى جنت باغچه‌لرينه طوتاشقان بولغاى ايدى!

بو محترم قارت قيامت كوننده: «كشى حقلرينى اوستڭده آلوب كيلمه‌دڭمى؟! دين قارنداشلرڭ ايچون قايغورتوب، فائده‌لرى ايچون همتلرڭى غيرتلرڭى آياماڭمى، قزغانمادڭمى؟!» ديب الڭ اول صورالاچق سؤالگه، آچيق يوز، باطر كوڭل، طوغرى تل ايله البته جواب بيره بله‌چكدر.

هر نيچوك ماقتالورغه لائق بولغان بو مرحومنڭ دنياده قالدرغان اوز بالالرى بولسه‌ده، مرحوم صوڭنده بر معنوى قاراڭغيلق، مرحوم باصقان اورونلرده بر يوقلق، طوتقان يوللرنده بر بوشلق، زور بر يېتشمه‌گانلك بيك آيرم آچيق بيلندى.

شول كوڭلسز كورونش آنڭ دوستلرى معنوى بالالرى بولغان سوداگرلرنڭ جانلرينى ئه‌رنته، يوره‌كلرينى صزلاتا باشلادى.

صزلاتمازلق ده توگل ايدى. چونكه مرحومنڭ طوتقان يولى: يوقنى طابو، طابقاننى طوتو، آزنى كوبه‌يتو، اش ساعتلرينڭ قدرينى بلو، آبروينى صاقلاو، سوزينه ايه بولو، طوغانلرى ايله گنه توگل بلكه ياتلر ايله ده طاتو طورو، دعوالرگه كروشوب آدواقاتلرغه قربان بولو خورلغندن صاقلانو ايدى. - اما مرحوم اورننه قالغان بالالرينڭ طوروش يوروشلرى مرحومنڭ طوتقان يولينه طابان طابانغه خلاف بولغانغه كوره، مرحومنڭ يولى يوغالغان، اوروني تمام بوشاغان ايدى.

III

جنازه اوزاتقان ده محله باشی حضرتلر طرفندن مرحومنڭ جنازه‌سینه اعتبارسزلق احترامسزلق نه قدر قیلنغان بولسه، قبرینڭ تخته‌سی یابولغان ساعتدن باشلاب، وارثلری طرفندن آنڭ اسمینه شولقدر احترامسزلق، مرحومنڭ تله‌کلرینه شولقدر اوك اعتبارسزلق کورسه‌تله باشلادی.

یارب، نی بولدی بیچاره مرحومنڭ وارثلرینه؟ مرحوم آتالرینڭ اسمینی نیگه اولقدر حرمتسز قیلالار؟ نیگه آتالرینڭ روحی رنجورلك اشلر قیلالار؟ یاخود، آرالارنده قیلغان اشنی کورورلك، قیلاچق اشنی فکر قیلورلق بره‌و یوقمی؟

کورکلی اشنی کورکلی ایتوب، یاخشیلق، اوز آرالارنده دوستلق ایله بتورمه‌ینچه، مرحوم آتالاردن قالغان حلال حقلری میراثنی بولشه‌مز دیب، مرحومنڭ قبر طوپراغینی ییل کیبتورمزدن ایلك، هر بری برر آدووقات یاللاب، اوزلی اوزینه دعوی قوزغاتوب، بتمز توکنمز دعوالشو یوللرینه کرشدیلر.

آدووقاتلرنڭ اغوالرینه، قارت حضرتڭ وسوسه‌لرینه آلدانوب، اشدن تمام بیزدیلر؛ اش ساعتلرینی محکمه قاپولرنده، آدووقات صحبتلرنده صرف ایته باشلاب؛ زور اشنی کچره‌یتو، دنیا قدر آبروینی ییمرو، ملیونلر ایله صانالا طورغان دولتنی لیمونلر قدری قدرسز اعتبارسز قیلو حاللرینه توشدیلر.

مرحوم صاغ سلامت وقت ده اوزینڭ اخلاصی بار بر حضرتدن یازدروب قالدرغان وصیت نامه‌سینی، بلمه‌م امضاسی‌می یوق، فلانمی یوق دیب، قبول قیلماینچه، آیاق آستینه باصدیلار.

هم‌ده شول حرکتلری شوملغنده، ایل‌گه سوز، کوب کشیلرنڭ اورونلی مواخذه‌لرینه نشانه بولوب قالدیلار.

IV

مرحومنڭ بر قزی ایله کیه‌وندن باشقه، کوبرك وارثلری بی چاره‌نڭ اسمینی حرمتسزله‌مك یوللرنده برابر حرکت قیلوب، مرحومنڭ بیك یاقین دوستلرینی که‌یتودن (آچولاندرو)دن، کیفلرینی بوزودن ده طارتونمادیلار.

بو که‌یو (کوڭل قالو) نتیجه‌سنده، مرحومنڭ یاقین دوستلری قارنداشلری اوز اوزلرینه کورگان هر تورلی توشلرینی (رویالرینی) اوز آرالارنده، بری برینه سویله‌ب طاراتوب، مرحومنڭ هر بر تورلی حاللرینی حکایت ایتوب، طوغری کیلگان یرده تورلی سوزلر ایله که‌یولی کوڭللرینڭ زارلرینی سویله‌شه باشلادیلار.

شول که‌یوگان کوڭللردن چیقغان زارلر آراسنده، مرحومنڭ بر طوغان آپاسینڭ سویله‌گان توشی ایله، بیك یاقین بر دوستی‌نڭ کورگان توشی، بنم دقتمنی آیروچه جلب قیلغانغه کوره، خاطرم‌ده قالغان. اوقوچیلر آراسنده هم بعض بره‌ولرنڭ دقتلرینی جلب قیلمازمی ایکان دیب، توبه‌ن‌ده یازدم.

«مرحوم برادرم‌نی توش‌ده کوردم، قالغانلاردن بیك زارلانا» دیب، مرحومنڭ ته‌ته‌سی (آپاسی) سوز باشلادی. توشم‌ده میڭا ئه‌یته: «ته‌ته‌ی، نیك، سین، شول مینم یوره‌ك پاره‌لرم بولغان وارثلرمگه برازغنه عقل بیرمه‌یسون! سفیان باینڭ لانلری (اوغللری) کبك، اوز آرا دعواله‌شوب، حلال مالم‌نی آدواقاتلرغه ئه‌ره‌م ایتوب بتورمه‌سونلر! ئه‌یت، اگر سینڭ قارتلغڭنی رعایه

قيلماسەلار، سوزلرڭنى طڭلاماسەلار، مينم اسمىنى طوتوب ئەيت: اوز آرا دوست طورسونلر، اشلرينى آيورماسونلر، آدووقاتلردن يراق يورسونلر! قارتلر ئەيتە ايدى: «آيرلغاننى آيو آشاى، بولونگاننى بورى آشاى». مينم قالدرغان اشمنى آيروب، آيو دن آشاتماسونلار.» تەتەى! دنيادە آلوش بيروش قيلغان دوستلرم ئەيتە ايديلر: ياش بالالرڭنى ياخشى تربيەلەوچيلر يانندە اوستور، اوسكانلرينى گيمنازيەلرغە بيروب، اوقوت، زمانە حاللرندن دنيا طورمشلرندن خبردار ايت! دوستلرم شوندى سوزلرينى نى قدر سويلەسەلردە اوكونچ گە قارشى سوزلرينە قولاق صالمادم. آلاى‌دە، بالالرنڭ دينى روحلرينى تازارتوب، ياخشى گيمنازيەلرغە بيروب اوقوتو قاى وقتلردە اويمە كيلگەلى ايدى. بلەسن، تەتەى، بالا تربيەسى زور اش، دينى بر اش. آنداى زور مسئوليتنى نادان باشم ايلە يالڭز اوز اوستمەگنە آلودن قورقدم. دين اشى ديب حضرتلردن صورادم، دين باشلغى حضرتلر فكرينە آلداندم، قربان بولدم. خاتونم‌دە حضرتلر فكرندە ايدى. شولاى بولغاچ بالالر تربيەسينى اوز باشمدن تمام چيغاردم، بوتونلەى سودا اشلرينە بيگرك بيرولوب، بالالر تربيەسينى آنالرينە طاپشردم. حضرتلرنڭ سوزلرينە، آنالرينڭ تعصبلرينە نادانلقلرينە آلدانوب، بالالرمنى دواسى يوق خستەلكلرگە توشوردم. بالالرمنى آنالرى اوز كوزى آلدندە، اوشەكچى (سوز يورتوچى) ابيلر، تگوچى محفوظەلر يانندە اوستوردى؛ اوسكان بالالرمنى حضرتلر مصلحتى بوينچە، مدرسەلرگە اوزاتدردى؛ مدرسەلردە باى بالالرينە بولغان يومشاقلق بالالرمنى اوقوغانلرينى بلودن‌دە محروم قالدردى؛ خوش آمديلك بالالر ذهنلرينى زهرلەدى، نادانلق كبرى حيوانيت اشتهالرينى قابارتوب، عقللرينى تمام قاپلادى، بصيرتلرينى

طومالادى. عاقبت، خرابات چوقورلرينە يول طوتدردى. شونڭ اوستنە اوقودن قايتقان آيلرندە تربيەسز پرەقازچيكلرم بالالرمنى هر بر بوزوقلقغە اوگرەتدى. بالالرمدە، شاگردلك هواسيلە، اشكە يوموشقە اوگرەنو اويلارندن يراق طورا ايديلر. اش اوگرەنسونلر ديب، مين يوموش بيورسەم؛ «شاگردلر، ئلى!» ديب، ايركەلتوب، آنالرى اشدن بيزدرە ايدى. شولاى ايتوب، تەتەى، بالالرم تربيەسز، دنيا آخرت فائدەلرينى بلودن خبرسز قالوب، هلاك بولو يوللرينە توشديلر. ئلى اويلاب اوكونسەم‌دە، تەتەى، ايندى فائدەسى يوق. دنيادە، كوب وقت‌دە اوزمنڭ قارا عقلم ايلە اشلەگان اشلرم طوغرى چيغە ايدى.»

«اگردە بالالر تربيەسندە، خاصيتسز ايشانلر، نادان امام‌لر، احمق خلفەلر سوزينە ايەرمەينچە، اوز اويمە كيلگانچە تربيە قيلوب، گيمنازيەلردە اوقوتوب؛ اوقوغە هوەسى بولماغانلرينڭ وقتلرينى يوقغە اوتكەرمەو ايچون، ايركەلك ايلە اش اوگرەنودن محروم قالماسونلار ديب، بويوك تجارت خانەلر خدمتنە بيروب، اشكە اوگرەتكان بولسەم؛ يا ايسە، اوز قوللرينە اش طاپشروب، تمام اوز اختيارلرينە قويغان بولسەم، حاضرگى كون دە يورەك بغرم بالالرم ايلگە سوز، يامان آدواقاتلرغە يومشاق ايكمك بولماغان بولور ايدى! بلكە مينم روحمدە بالالرمە قاراب يانماز، عذابلانماز ايدى!»

«كاشكى، اوز اويمچە تربيە بيروب قالدرغان بولسەم، بوگون مينم بالالرم، اشكە اوگرەنگانلرى اش ذوقى ايلە، اوقوغانلرى اوزلرينڭ ايزگو امللرينڭ لذتى ايلە، دنيالرينى شاد، عمرلرينى راحت اوتكەرورلر؛ دنيا كرەكلرينى اوزلرى طابارلار؛ آزغنە قالغان ماللرينەدە باشقەلر كبك بركت بيروب، كوبەيتورلر؛ كوب ماللرينڭ بركتلرينى قاچرمازلار؛ مينم

اسم‌نی ده حرمتسز قیلمازلار؛ میندن قالغان فائده‌لی اشنی، یاخشی اسم‌نی اوزلرینڭ طورونلارینه‌چه قالدروغه یول کورسه‌تورلر؛ شولای ایتوب، مینم اسم‌نی عصرلرچه یاشه‌تورلر؛ مینم روحم‌نی شادلاندرورلار ایدی!»

«درست، اوز اویم‌چه‌غنه بالالرم‌نی تربیه قیلماوده مین اوز اوزم‌نی بالالرم قاشنده عیبلی کوره‌م. آلای ده بالالرم مینی عیبله‌مه‌سونلر. چونکه مین آوول‌ده طودم؛ یارلیلق ایچنده، بوتون دنیادن خبرسز اوسدم؛ صوڭره چاباطه کییوب، بر تین‌سز آوولدن کیتدم؛ هر اش‌ده هر سوزده طوغریلق قیلوب اجتهاد ایتو برکه‌سنده، خدای میڭا میلیونلار بیردی: بالالرمه بیك زور دولت، بیك یاخشی بیك آرو اسم قالدردم. ایندی قالغان میلیونلارناڭ قدرینی بیلوب، اجتهاد ایتو ـ بالالرمه تیوش ایدی. میندن قالغان دولتنی، یاخشی اسمنی اوزلرینڭ طورونلارینه قالدروغه یول حاضرله‌سونلر! میڭا هم اوزلرینه دنیاده قالغانلردن هر وقت یاخشی دعالر کیلوب طوروغه سبب بولا کورسونلر ایدی!»

«ته‌ته‌ی، سین بالالرمه ئه‌یت: اوز آرا دوست طورسونلار؛ اوز عیبلرینی بری باشقه‌سینه آوداروب، اوز آرا دشمنلقلرینی قابارتماسونلار! اش وقتلرنده آت، ات کوگه‌رچین، طاووق آرتلرندن یوروب، اش ساعتلرینی ئه‌ره‌م اوتکه‌رمه‌سونلر؛ اشلرینی قوللرندن قوتقارماسونلار! ته‌ته‌ی، ئه‌یت!» شول وقت‌ده موذنڭ ایرته‌نگی اذانی مینی اویقودن اویاتدی دیب، مرحومناڭ ته‌ته‌سی اوزینڭ توشینی سویله‌ب بتوردی.

٧

«دوستم‌نی توشم‌ده کوردم: بیك کیینگان، کوڭلی بیك شاد، چرایی بیك آچیق.» دیب، مرحومناڭ یاقین بر دوستی سوز باشلادی. «توشم‌ده میڭا ئه‌یته: دنیاده صالدرغان مسجد مکتبلرمڭ ثوابلری اوزولمه‌ینچه کیلوب، روحم‌نی شادلاندروب طورا. مرحوم آچیق سوز، کوله‌ر یوز ایله، دنیا خبرلرینی، سوداگرلرناڭ طورمشلرینی میندن صوراشه باشلادی؛ خصوصا اوزینڭ یاراتقان نفت اشلرینی، تیری سودالرینی‌ده بیك صوراشدردی. مین آبدرانوب، نی سویله‌رگه‌ده بلمه‌ینچه‌رك طورغان وقت‌ده، اوزی سوز باشلاب «سز، دنیاده قالغان سوداگرلر، طوروشگز، بایلق طابوغه طوروشگز، هر بر اش‌گه یابشگز. اوگی بالالر کبك بو اش یاری، بوسی یارامای طورغان‌در دیب، اشدن طارتونوب، اوزگزنی اوزگز دولتدن محروم قالدرماگز! اورله‌ب طوغی طورغان کارخانه‌لر، اروتوب قویا طورغان زاوودلار، کیسوب تگه طورغان کیبتلر آچوب، دنیا سوداگرلری قطارینه کره طورگز! اوزگزگه معلوم، خلقمز فقیر. فقیرلرگه دنیا طورمشی نه قدر آغر بولسه، آخرت طورمشی ده فقیرلرگه بیگوك آسان توگل ایکان. مینم یانم‌ده فقیرلك ایله دنیالرینی طوروب کیلگان کشیلر بار. شاد ساعتلرینی برده کورگانم یوق! اوزلرینه دنیادن بوله‌ك فلان کیلگانی ده کورونگان یوق. بی‌چاره‌لر دنیاده فقیرلك مشقتلرنده عمر ایتکانلر. دنیاده صبر ایتولرینه آخرت‌ده بلکه ثواب بولور دیب ده امید ایتکانلردر. ئه بو یرده راحت کورگانلکلری برده کورنمی! کوڭللری آچیلمازمی دیب، اوزمه کیلگان بوله‌کلردن مین اولوش چیقارمق‌چی بولغان

ایدم؛ بی‌چاره‌لر بیك اویالدیلارده، ئەیتدیلر: «دنیاده ده کشیدن کوتوب، یوز صولرمزلرنی توگوب عمر ایتدك. مونده ایندی حالمز کوڭلسز بولسه ده، کشیدن آلماینچه، الله تعالی دن گنه امید قیلوب طوروغه سوز قویدق!» دیب، مینم بوله‌گم‌نی قبول ایتمه‌دیلر.»

«شونی‌ده دوستم، سڭا ئەیته‌یم: مینم کوروشیلرم آراسنده کشی حقلرینی آلوب کیلگانلر، هم‌ده یالڭز اوزقورصاقلرینی‌غنه سیمرتوب کیلگانلرده بار ایکان. بی‌چاره‌لر بیك زحمتله‌نه‌لر، بیك عذاب چیگه‌لر. شونی دنیاده‌گی طانشلرینه ئەیت، کشی حقندن بیك صاقلانسونلار. تللری ایله‌ده کشیلرنی رنجتمه‌سونلر. جزاسی بیك قاطی ایکان. ملت فائده‌لرینی اونوتوب، دنیاده یالڭز اوز فائده‌لری ایچون گنه قایغورتقانلارنڭ ایمانلری‌ده بو یرده بیك ضعیف صانالا ایکان، اوزلری‌ده بیك اعتبارسز طوتولا ایکان.»

«شونی ده ایسكڭ‌ده طوت، دوست! دنیاده حسد قیلودن، کونله‌شودن بیگره‌ك صاقلانڭز! ئەیت تاتار سوداگرلرینه: اوز آرا کونده‌شلك ایتوب، رقابت قیاوب، اوزلرینڭ ضررلرینه باز قازوب، اوز آرالرنده یوق بار نرسه‌لر ایچون اوپکه‌له‌شوب، باشقه‌لارنڭ ناچار حاللرینه قووانشوب، یورمه‌سونلر!»

«کونچیلك جزاسی، کشیلرگه اوصاللق تله‌و حکمی دنیاده‌ده، بو یرده‌ده بیك آچی بولا ایکان. ممکن بولغان‌ده قوللرندن کیلگان یاخشیلق‌نی اوز کشیلرندن آیاماسونلار! آلو صاتو اشلرنده‌ده اوز کشیلرینڭ فائده‌لرینه اجتهاد ایته کورسونلر! قول قولغه طوتونشوب، بری برینه یاردم‌له‌شوب، ملت‌نی بایتوغه اجتهاد ایتسونلر. بایلق‌نی بووندن بوون‌غه قالدرو چاره‌لرینی‌ده ئزله‌سونلر. حلال بایلق طابوب فامیلیاسنه قالدروب کیلگان

کشیلرگه‌ده، دنیا طورمشلرنده اوز آرا یاردمله‌شکان بنده‌لرگه‌ده بو یرده قدر حرمت بیك زور ایکان.»

«قبرده یاتوب، دنیا حاللرینه قاراب، دنیاده تاتار سوداگرلرینڭ احمقلقلرندن، یعنی کیڭ دنیانی اوز آرا طارسنوب بری برینه هر وقت کونله‌شولرندن عجبله‌نوب، قایغروب قای وقت اوز آرا شکایت قیلوب، سویله‌شه‌مز. تاتار سوداگرلرینڭ کونله‌شولرینه، اوز آرا باز قازوشوب، وقت اوزدرولارینه هر وقت بیك تأسف ایته‌مز. بره‌وی بایوسه، خدانڭ خزینه‌لری باشقه‌لرینه قالماز دیب‌می اویلایلار، ئلله؟! ئەیت، تاتار سوداگرلرینه: دنیاده اجتهاد ایتوچی بنده‌لر ایچون حاضرلنوب قویولغان خزینه‌لر بو یرده بزگه کورنوب طورا. اول خزینه‌لرنڭ اوچی‌ده یوق، چیگی‌ده یوق! بره‌ونڭ بایووینه برده طارایماسونلار. هر بری اجتهاد ایتوب کسب ایتسه، اول خزینه‌لردن اوزینه‌ده حسابسز چیکسز اولوش آلور. بنده اوزی یالقاولق قیلماسه، خدانڭ خزینه‌لرنده طارلق یوق!»

«دوستم، ئەیت هر برینه: اوزینڭ طابقان ماللرینی هر قایوسی پخته‌لك ایله بیله‌سون! یوقغه فائده‌سز اورونغه بترودن، چاماسز طوتودن، اسرافدن صاقلانسون؛ ییڭل کیلگان دولتنی آتادن قارندشدن قالغان مالنی یاخشی اداره ایتو، آرتدرو، کوبه‌یتو بیگرك ده تیوش! مال قدرینی بیلمه‌ینچه اسراف قیلوچیلار دنیاده خورلققه توشکان کبك، آخرت‌ده‌ده خورلققه توشه‌لر ایکان.»

«اسرافدن صاقلانام، پخته‌لك قیلام دیب، آرتق صارانلق قیلوچی تاتارلارده دنیاده کوب بولا. ئەیت دوستم، آرتق صارانلق قیلوب، اوست باشلرینی شاقشی یوروتوب، مسلمان یوزینی قزارتودن، ملتنی رسوا قیلودن، خدانڭ بیرگان نعمتلری

حقنده بالا چاغالرینی قصودن صاقلانسونلار! صنوق کوڭللی، توبه‌ن کوزلی بالالر اوستوروب، محمد علیه السلام حضرتلرینڭ امتی آراسنه صنوق کوڭللی توبه‌ن کوزلی امیدسز مسکین بالالر قالدروب، حضرت رسول حضورینه کیلودن اویالسونلار! تربیه‌سز، نادان، اشکه اوگره‌نمه‌گان، اوز طورمشلرینی تأمین قیلا آلماغان، دنیا طورمشینه امیدسز قاری طورغان، توبه‌ن کوزلی مسکین بالا قالدروب کیتونڭ درجه‌سی، خدا قاشنده جزاسی — بر خائن اوغری قالدروب کیتو ایله برابر ایکانلگی بزگه بو یرده بیك آچیق کورندی.»

«بالا قالدروب کیتو دیگاچ، شونی‌ده ایسکزگه توشوره‌یم: قارتایا باشلاغان تاتار سوداگرلرینه ئه‌یت: اوزلری حالدن طایغانچه آخ واخ ایتوب، آیغور قدر تازا اوغللرینڭ، قورچاق کبك بیزه‌نوچی کیلونلرینڭ تربیه‌سنه دیب، فائده‌سز حاجت‌سز نرسه‌لرگه آقچه‌لرینیماللرینی اسراف ایتمه‌سونلر.»

«ئه‌یت، تاتار سوداگرلرینه: بالالرینی اوقوتوب، اشکه اوگره‌توب، اوز کوچلری اوز هنرلری ایله آصرانو یوللرینه قویسونلار. اشگه اوگره‌نولری توبلی‌رك بولسون ایچون، اشگه اوگره‌تکانده ممکن قدر موافق بولغان یاخشی‌رق، زوررق تجارت خانه‌لرگه خدمت‌گه بیروب، ایکی اوچ یل تجربه کورگه‌زسونلر. تجربه کورگان بالالری آراسنده سوداگرلکگه یارارلق بولغانلارینی سودا طوغریلارنده تمام اوز اختیارلرینه قویوب، اوزلری اوز اشلری ایله شغلله‌نوب، کرك بولغان‌ده بالالرینه یول کورسه‌توب، یاخشی کیڭاش بیروب طورسونلار. تجربه کورگه‌زو ایچون، اوغللرینی باشقه تجارت خانه‌گه خدمتگه بیرودن بایلار اویالماسون. اگرده، شول ره‌وشچه بالالرینی اشکه اوگره‌تمه‌سه‌لر، اوزکوزلری آلدنده، بالالرینی اوز رزقلرینی اوزلری طابا بله طورغان یولغه

باصدرماسه‌لار، بالالری دنیاده اش‌سز بختسز قالوب، قزغانچ آیانچ حاللرگه توشه‌رلر. قارغشلاری آتالرینڭ روحلرینه باغشلانور.»

«اگرده تاتار آتالری بالالرینی شول ره‌وشچه یاخشی تربیه ایله اوستوروب، اشگه اوگره‌توب، صوڭره ئویله‌ندروب، آیروب چیغارسه‌لار، آتاسی بالاسینه، بالاسی آتاسینه یاردمچی بولوب، دنیانڭ آوْر طورمشلری ییڭل بولور. آتالارنڭ مالی اورونسز اسراف بولودن، آیغور قدر تازا بالالر قارتایوب بتکان آتالارنڭ جیلکه‌سنده تیگون طاماق بولو خورلقلرندن قوتولوب، هم آتانڭ هم بالانڭ کوڭلی راحت، یوزی آق، حرمتی آرتق بولوب، دنیاده کوڭللی‌کنه کون کوررلر.»

«اشکه اوگره‌نوب قالغان، اوز طورمشینی آتاسی کوزنده تأمین ایتکان بالالر ایچون آتانڭ قالدرغان آز میراثی‌ده یتوشلی بولا؛ هم ده کوب میراثی برکتلی بولوب، مسلمانلار آراسنده دولتنڭ بوونده‌ن بوونغه صوزلووینه سبب بولورلار ایدی.»

«مین اوزم بو طوغریده دنیاده خطا قیلدم. اما، سز، میندن صوڭ قالغانلار، کوزلرگزنی آچگز! طورمشدن، دنیا حاللرندن عبرت آلگز! بو طوغری‌ده غفلت ایتمه‌گز، اجتهاد قیلگز!»

«مینم بو سوزلرمنی اوچراغان‌ده قاسم بایلارینه‌ده خلقنه‌ده ئه‌یته طورگز! بو طوغری‌ده اوزلرینڭ خطالری ایچون، بیگوك زور گناهلری ایچون، اوکونوب یاطوچی قاسم مسلمانلری بو یرده بیك کوب.»

«قاسم مسلمانلری دیگاچ ینه برحال ایسمه توشدی. اوزگزده کوره‌سز، بله‌سز، نیگه برده اعتبارگزگه آلمای‌سز!: قاسم تاتارلری، مسکه‌و سوداگرلری، پنزه طامبوف نیژنی صاراتوف میشه‌رلری تلسزلك خسته‌لکلرینه مبتلا بولوب خراب بولوب بارالار. نیگه شول قورقونچلی آورونڭ دوالرینی ئزله‌مه‌یسز؟!»

«اویلاب قاراڭز: بی چاره تاتارلار روسچه سویله‌گان ده مڭ بلا ایله، باشدن آیاق یاڭلش، یارتی یورتی سویله‌ب، یوزلری قزارا. اما اوزلرینڭ ایمانلری قدر مقدس آنا تللری ایله سویله‌ی باشلاسه‌لار، یوزگه ایللی یات سوز قوشالار، اورونلی اورونسز یات سوزلر قاتشدرونی ئلله نی دیب خیال قیلالار.»

«بو قورقونچلی خسته‌لك، یوغوشلی آورو کبك، طارالوب بارا؛ روسیه مسلمانلرینڭ کتابلرنده ده ادبیاتلرنده ده جریده‌لرنده ده بیك نق طامور صالوب بارا. حتی، ابتدائی مکتب کتابلرینڭ ده، شو کونگی حکایه‌لرڭ رومانلرڭ اکثرینڭ ده ـ تاتار عائله‌سنڭ حیات دفتری کبك، یاخود بای بالالرینڭ تربیه پروغرامی کبك ـ معناسی ده خطا، انشاسی ده خطا، املاسی ده خطا، لسانی ده خطا بولا ایکان دیلر. صاقلانڭز، بونڭ صوڭی بیك یامان! تل بوزولور، عاقبت بته‌ر، یوغالور! حاضر اوك اویانڭز!»

«نه‌ق، شول سوزلر اوستنده، طاڭ وقتنده‌گی نوبتلرینه اشچیلرنی چاقرو ایچون فابریقه‌لردن زاوودلاردن کیلگان غیرتلی طاووشلار طاتلی اویقودن مینی اویاتوب، توشم نی بولدردی. مرحومنڭ کورونشی ئلی ده بولسه، کوزم آلدنده طورا» دیب، توش سویله‌وچی دوستی سوزینی بتوردی.

صوڭ.

TÜRK TARİH KURUMU KÜTÜPHANESİ